

Paulina Kamińska

List gończy w świetle „Dzienników Urzędowych Województwa Mazowieckiego” z lat 1816–1821

Wprowadzenie

List gończy jest to instrument władzy publicznej służący do ustalenia miejsca pobytu poszukiwanej osoby. W Królestwie Polskim wykorzystywany był przede wszystkim w postępowaniu karnym, w stosunku do ukrywającego się podejrzanego lub obwinionego o popełnienie przestępstwa, zbiega z więzienia czy aresztu. Posługiwano się nim także, choć nieco rzadziej, w leżącym poza naszym zainteresowaniem postępowaniu w stosunku do osób zaginionych¹.

401

W latach 1816–1821 na ziemiach Królestwa Polskiego poszukiwanie listem gończym prowadzone było na podstawie przepisów Ordynacji Kryminalnej Pruskiej z roku 1805² oraz przepisów wykonawczych Komisji Województwa Mazowieckiego z 1817 r.

¹ W tego rodzaju listach gończych podawano dane personalne, opis wyglądu i ubioru osoby oraz okoliczności, w jakich zaginęła. Dodawano także informację o nagrodzie czy zwrocie kosztów, w razie jej odnalezienia. W odróżnieniu od listów gończych za osobami podejrzanymi lub obwinionymi o popełnienie przestępstwa, zbiegłymi z więzień, aresztów czy transportu, listy te nie zawierały żądania zatrzymania osoby poszukiwanej, z uwagi na brak podstaw do jej uwięzienia. Zob. np. list gończy za zaginionym, DUWM, 1818, nr 80, s. 1010 (numer strony przyjęty przez autorkę – list zamieszczony za obwieszczeniem pisarza Trybunału Cywilnego I instancji Województwa Mazowieckiego ze s. 1010, a przed s. 1011 tego dziennika).

² W początkowym okresie funkcjonowania Królestwa Polskiego obowiązywało prawo karne materialne i procesowe, pruskie i austriackie. Postępowanie karne opierało się na Ordynacji Kryminalnej Pruskiej z 1805 r. [dalej: OKP]; por. A. Heylman, *O sądownictwie w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1834, s. 10, 33; A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskiem*, t. II, Warszawa 1882, s. 11–12.

Podstawa prawna

§ 237 OKP³ do sposobów ścigania sprawców przestępstw zaliczał: poszukiwania przez policję, ściganie po okolicach albo w miejscach, w których zbieg prawdopodobnie mógł przebywać, sekwestr majątku i wydanie listów gończych⁴, a decyzję o podjętych środkach podejmował sędzia. W przypadku, gdy poszukiwano zbiega, który „nie był jeszcze uwięziony, a wina jego nie pewna”, listy gończe wydawano, jeżeli istniała podstawa do jego uwięzienia⁵. Za wystawieniem listu przemawiały takie okoliczności, jak „pośpieszne, nieusprawiedliwione oddalenie się obwinionego zaraz po wypadku i wątpliwa sława”⁶.

Miejsce publikacji

List gończy rozpowszechniano przez wysłanie do wszystkich pobliskich sądów, roznoszenie po okolicy oraz jak najszybsze ogłoszenie w pismach urzędowych i prywatnych⁷. Publikowano go w dziennikach

³ Wykorzystano tłumaczenie OKP K. Małkowskiego, *Przepisy postępowania sądowego w sprawach karnych*, Warszawa 1865, s. 208–210.

⁴ § 237 OKP: „Jeżeli podejrzany albo istotny sprawca zbiegł, zanim go przytrzymano, albo po uwięzieniu, sędzia dołoży wszelkich starań, aby go znowu przytrzymać. Ku temu służą poszukiwania przez policją i ściganie po przyległych gościńcach, albo przynajmniej w miejscach dokąd zbieg prawdopodobnie udał się, z rozkazem otwartym lub tajemnym do podwładnych, a z odezwą do innych władz o schwytanie zbiega; na koniec wzięcie w sekwestr pozostałego majątku i ogłoszenie listów gończych”.

⁵ § 238 OKP. Szczegółne uregulowanie przewidziano w sytuacji, gdy osoba występująca o wydanie listu gończego nie wyjaśniła powodu ścigania sprawcy. Wówczas można było go wystawić na koszt i odpowiedzialność tej osoby oraz za kaucją wyznaczoną przez sędziego; § 241 OKP. Zdaniem K. Małkowskiego: „Zdaje się, że w żadnym razie, skoro nie ma prawnego powodu, na żądanie tylko listów gończych ogłaszać nie należy. Może w przeszłym wieku, gdzie komunikowanie się było bardzo trudne, zasada ła niniejszego mogła znaleźć użyteczne zastosowanie; lecz dziś przy szybkich środkach komunikacji, można sobie dać czas przekonać się, czy jest zasada ścigania kogo jawnie”; K. Małkowski, *Przepisy postępowania sądowego...*, s. 209–210.

⁶ § 242 OKP.

⁷ § 240 OKP.

urzędowych wojewódzkich⁸ oraz w gazetach powszechnych⁹. „Nie tyle chorobą społeczną, ile jej symptomem, odbiciem stanu, w jakim pozostawało społeczeństwo, było zjawisko zbiegostwa, występujące nagminnie zwłaszcza pod koniec okresu. Istniało ono i wcześniej, ale że nie było prasy i możliwości ogłaszania w niej listów gończych, więc źródeł do tego tematu brak. W wieku XVIII jest tego bardzo dużo; są pisma i lata, kiedy listy gończe spotyka się w dosłownie w każdym prawie kolejnym numerze. Jeśli się zważy, że do prasy trafiała niewątpliwie drobna tylko część takich wypadków, to stąd wniosek prosty, że zbiegostwo musiało być chroniczną i szeroko rozpowszechnioną plagą”¹⁰.

Władze uprawnione do wydawania listów gończych i ich liczba

Zgodnie z przepisami OKP, władze sądowe miały obowiązek podać list gończy do wiadomości obywateli i innych władz¹¹. Zasady publikacji w związku z licznymi przypadkami ponagleń kierowanych do redakcji ustaliła Redakcja DUWM w roku 1820. Postanowiła, że pisma nadesłane

403

⁸ Np. DUWM, czy DUWK. „Przełom XVIII i XIX stulecia stanowi okres, w którym dynamicznie rozwijała się tzw. prasa urzędowa. Związane to było z rozwojem nowych dziedzin prawa (np. prawo administracyjne, prawo pracy) i zapotrzebowaniem na efektywną formę zaznajamiania z nim społeczeństwa. Odpowiedzią na te potrzeby było między innymi powstanie specjalnych dzienników drukowanych w poszczególnych departamentach Księstwa Warszawskiego. Pisma te, zwane dziennikami departamentowymi, są wymieniane przez badaczy jako zupełnie nowe zjawisko czasopiśmiennicze, nie mające już zbyt wiele wspólnego z prasą *sensu stricto*. Wychodziły one raz na tydzień. Większą część pisma zajmowały uchwały i wypisy Rady Stanu i Rady Ministrów, dekrety królewskie, urządzenia administracyjne, sądowe i policyjne, rozporządzenia prefekta, listy gończe”; S. Przybyszewski, *O poradach w pismach urzędowych z początku XIX wieku*, [w:] *Prace Językoznawcze UWM*, z. VII, Olsztyn 2005, s. 95.

⁹ Zob. np. listy gończe opublikowane w gazetach: „Gazeta Warszawska” 1825, nr 170, s. 2308; „Gazeta Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1825, nr 74, s. 1006; „Dziennik Powszechny Krajowy” 1829, nr 270, s. 1251.

¹⁰ K. Konarski, *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970, s. 278–279. Zob. także: M. Koszyk, *Cechy ludzkiej fizjonomii na podstawie listów gończych Księgi Cyrykuła Sandeckiego z lat 1782–1785*, [w:] *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica*, red. L. Bednarczuk, E. Stachurski, T. Szymański, nr 2, Kraków 2004, s. 175–180; przykładowe listy gończe z wieku XVIII w: „Gazeta Warszawska” 1796, nr 21, s. 261–262; nr 24, s. 307–308; nr 26, s. 330. O nagminności listów za zbiegłymi bez świadectw przesiedlenia służącymi, wyrobnikami, czeladnikami czy chłopami-gospodarzami pisze Z. Staniewicz, *Historia Państwa i Prawa Polski*, red. J. Bardach, t. III, Warszawa 1981, s. 239.

¹¹ § 240 OKP.

do środy, umieszczane będą w następnym, poniedziałkowym dzienniku. Listy nadesłane natomiast po tym dniu, miały być odkładane do zamieszczenia w późniejszym numerze¹².

Sąd otrzymawszy list gończy miał za zadanie dołożyć wszelkich starań, aby osobę zbiegłą ścigać i, jeżeli to możliwe, uwięzić. W związku z tym wydawał on rozporządzenia adresowane do innych sądów i władz administracyjnych z zaleceniem, aby: „na podejrzanego pilną dawali baczność, a gdy zostanie ujętym, odstawili sądowi”¹³.

W omawianym okresie listy gończe wystawiane były przez: władze sądowe¹⁴, tj. Sąd Policji Prostej¹⁵, Sąd Policji Poprawczej¹⁶, Królewsko-Pruski Inkwizytoriat¹⁷, Sąd Kryminalny¹⁸ oraz władze administracyjne, tj. Komisję Wojewódzką¹⁹ i Komisarza Obwodu²⁰.

Z naszych badań wynika, że początkowo znacznie więcej listów gończych wydawały władze administracyjne niż sądowe (w roku 1817 – 39:2, w roku 1818 – 19:4, w roku 1819 – 48:8, w roku 1820 – 38: 9). W roku 1821 przeważały już listy pochodzące od władz sądowych (88:57).

¹² Ostrzeżenie redakcji „Dziennika Urzędowego Województwa Mazowieckiego” – DUWM, 1820, nr 213, s. 7488.

¹³ § 243 OKP.

¹⁴ Sądami kryminalnymi w Królestwie Polskim były: sądy policyjne (sądy policyjne prostej, sądy burmistrzów, wójtów i wydziału sądowego przy urzędzie municypalnym w Warszawie), sądy policji poprawczej oraz sądy kryminalne. Sądem kasacyjnym (w sprawach karnych, jak i w cywilnych) był Sąd Apelacyjny w Warszawie; S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. III, cz. I, *Po rozbiorach*, Lwów 1920, s. 104–105, 117.

¹⁵ Np. Sąd Policji Prostej Powiatu Zgierskiego, DUWM, 1820, nr 198, s. 7230–7231; Sąd Policji Prostej Powiatu i Miasta Warszawy, DUWM, 1820, nr 198, s. 7231.

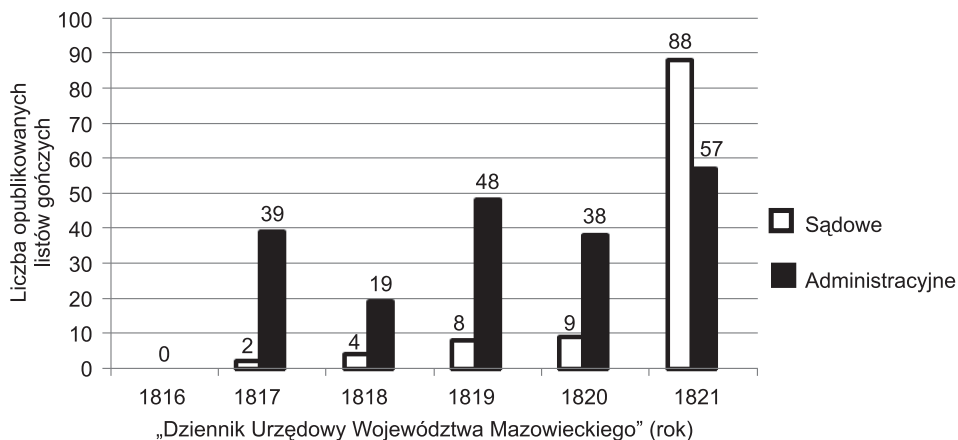
¹⁶ Np. Sąd Policji Poprawczej Obwodu Warszawskiego Wydziału II, DUWM, 1819, nr 167, s. 4087; 1821, nr 254, s. 8163.

¹⁷ Np. DUWM, 1819, nr 165, s. 4051–4052; nr 172, s. 5076. Inkwizytoriat był to „stały urząd śledczy przy więzieniu. We wszystkich ważniejszych sprawach śledztwo prowadził inkwizytoriat, niejako w zastępstwie sądu wyższego, który tylko sprawę rozpoznawał i sądził, na zasadzie śledztwa przez inkwizytoriat przygotowanego”, K. Małkowski, *Przepisy postępowania sądowego...*, s. 147 (przyp. do § 15 OKP). Por. także D. Janicka, *Recepcja sądownictwa pruskiego w dziewiętnastowiecznym Toruniu*, [w:] *Regnare, Gubernare, Administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, *Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Kraków 2012, s. 86.

¹⁸ Np. Sąd Kryminalny Województw Lubelskiego i Podlaskiego, DUWM, 1821, nr 277, s. 8621.

¹⁹ Np. Komisja Województwa Mazowieckiego Wydział Policji, DUWM, 1817, nr 8, s. 91–92; DUWM, 1820, nr 197, s. 7208.

²⁰ Np. Komisarz Obwodu Warszawskiego, DUWM, 1817, nr 24, s. 278; Komisarz Obwodu Łęczyckiego, DUWM, 1818, nr 110, s. 1378.



Wykres 1. Listy gończe zamieszczane przez władze w DUWM

Źródło: oprac. własne.

W latach 1816–1821²¹ listy gończe występowały zasadniczo w co drugim numerze DUWM.

405

Tabela 1. Liczba listów gończych w DUWM²²

DUWM (rok)	Liczba listów gończych (sądowych i administracyjnych)
1816	0
1817	41
1818	23
1819	56
1820	47
1821	145

Źródło: oprac. własne.

²¹ DUWM z 1816 r., udostępniony w APŁ, zaczął wychodzić dopiero od 18 XI 1816 r., dlatego też nie jest on najlepszym przykładem dla pokazania rzeczywistej liczby listów gończych wydanych w roku 1816.

²² W badaniach pominięto listy gończe za zbiegłymi z Wojska Polskiego, uwzględniono natomiast listy gończe ponawiane.

Do roku 1820 liczba listów drukowanych na kartach DUWM utrzymywała się na podobnym poziomie. W 1821 r. ich liczba wzrosła aż trzykrotnie.

Osoby poszukiwane

Zdecydowaną większość listów gończych wystawiano za mężczyznami (89%)²³. Wydawano je za: zbiegłymi z transportu, np. „2. Szymon Laskowski, aresztant, z transportu z Osmolina do Sochaczewa zbiegły”²⁴, z więzień, np. „Stanisław Kalinowski, więzień z głównego więzienia Inkwizycyjnego dawniej Prochownia zwanego zbiegły”²⁵, z miejsca zamieszkania, np. „niżey opisane z Imion i Nazwisk i mieysca zamieszkania osoby bez świadectw prawem przepisanych z siedlisk swoich wyszłe [...] Kommissya Woiewódzka tym pewniéy spodziewa się, iż żaden z Obywateli i mieszkańców, niemniéy z Urzędników Gminnych, niedozwoli tym ludziom u siebie przytułku, widząc z tylolicznych urządzeń na Dekrecie Królewskim z dnia 18 Stycznia 1810 r. wspartych, iakąby za to karę na siebie ściągnąć mogli”²⁶ oraz za osobami podejrzanymi lub obwinionymi o popełnienie: morderstwa i zabójstwa, np. „12mo. Jan Bogumił Schuller z professyi kowal, po dopełnionym we Wsi Ciesiel pod Pyzdrami zabójstwie zbiegły”²⁷; „14. Józef Szachay, który [...] strzeliwszy z pistoletu, zabił Zofię Kowalczykową i po dokonaniu morderstwa uciekł”²⁸, kradzieży i rabunku, np. „Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego. Zaleca Wóytom, Burmistrzom, niemniéy Obywatelom i Mieszkańcom Woiewództwa Mazowieckiego, iżby Jana Szczegłowa służącego, który okradłszy maiora Cześniakowa z pułku Witebskiego, woyska Rossyiskiego, w dniu 31 z. m. r. b. zbiegł, śledzili [...] W Warszawie dnia 13 Lutego

²³ O zbiegostwie kobiet w XVIII w., zob. K. Konarski, *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970, s. 279.

²⁴ DUWM, 1817, nr 35, s. 434.

²⁵ DUWM, 1818, nr 97, s. 1202. O listach gończych za zbiegłymi z więzień i aresztów warszawskich, publikowanych w prasie warszawskiej z lat 1815–1830, zob. M. Karpińska, *Złodzieje, agenci, policyjni strażnicy... Przestępstwa pospolite w Warszawie 1815–1830*, Warszawa 1999, s. 80–82.

²⁶ DUWM, 1820, nr 202, s. 7297–7298. O obowiązku posiadania zaświadczeń od władz administracyjnych przez osoby wpisane w księgę ludności i przenoszące się z miejsca zamieszkania art. 11 dekretu królewskiego z 18 I 1810 r., „Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego” 1811, t. II, nr 15, s. 112.

²⁷ DUWM, 1817, nr 24, s. 276.

²⁸ DUWM, 1817, nr 39, s. 502. Szerzej o morderstwach i zabójstwach w Królestwie Polskim w latach 1817–1828 M. Karpińska, *Złodzieje, agenci...*, s. 87–89.

1817”²⁹; „Karol Niwiński o kradzież, fałszowanie świadectw i rabunki obwiniony”³⁰, oszustwa, np. „8. Tadeusz Woyde były kancellista przy Sądzie Kryminalnym Woiewództwa Lubelskiego i Podlaskiego o oszukaństwo obwiniony”³¹, podpalenia, np. „Dąbrowski Józef, o podpalenie zabudowań folwarcznych we wsi Śleszynie, Obwodzie Gostyńskim dokonana, podejrzany”³², fałszerstwa, np. „Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego. [...] Zaleca Wóytom i Burmistrzom w Woiewództwie Mazowieckim, ażeby wedle domieszczonego niżej opisania starozakonnego Borucha Kozewer z Buczacz w Galicyi zbiegłego, który podług odezwy Prezesa Rządu Galicyjskiego do Namiestnika Królewskiego w dniu 1 Czerwca r. b. uczynionej, o fałszowanie monety iest obwiniony i przy rewizyi Domu iego w Buczaczu, znaleziono warsztat i instrumenta oraz monetę fałszywą po większą częśći Rossyiską”³³, włóczegostwa, np. „25. Ku biecki Stanisław o włóczegostwo oskarżony”³⁴ i innych przestępstw³⁵.

W świetle przebadanych listów gończych najwięcej osób poszukiwano za kradzieże oraz za zbiegostwo z miejsca zamieszkania, bez świadectw prawem przewidzianych – łącznie 91%. Poza tym dużo osób ścigano za zabójstwo (5%). Pozostałe przestępstwa stanowiły zaledwie 1% (fałszerstwo, oszustwo, podpalenie, inne – po 1%).

²⁹ DUWM, 1817, nr 15, s. 169–170.

³⁰ DUWM, 1818, nr 92, s. 1148. O kradzieżach i rabunkach w Królestwie Polskim w początkowym okresie jego funkcjonowania M. Karpińska, *Złodzieje, agenci...*, s. 113–127.

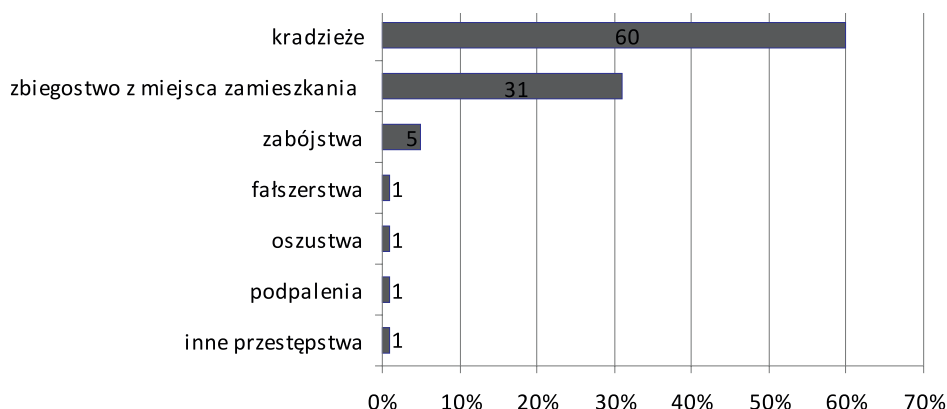
³¹ DUWM, 1817, nr 16, s. 186–187.

³² DUWM, 1820, nr 251, s. 8109. O podpaleniach w Królestwie Polskim w latach 1817–1828 M. Karpińska, *Złodzieje, agenci...*, s. 128–131.

³³ DUWM, 1817, nr 54, s. 688–689.

³⁴ DUWM, nr 56, s. 714. O włóczegostwie w Królestwie Polskim, w początkowym jego okresie M. Karpińska, *Złodzieje, agenci...*, s. 133–140.

³⁵ Zgodnie z art. 4 Kodeksu Karzącego, przestępstwa dzieliły się na zbrodnie (księga I), występki (księga II) i przewinienia policyjne (księga III); „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 1818, t. V, nr 20, s. 4. Wśród przebadanych źródeł znalazły się jeszcze listy gończe m.in. za osobami podejrzanymi, obwinionymi lub skazanymi za: podżeganie (np. DUWM, 1817, nr 35, s. 434, pkt 1), „obrażenie religii” (np. DUWM, 1818, nr 81, s. 1016), przemyt (np. DUWM, 1819, nr 187, s. 7009; szerzej na ten temat M. Karpińska, *Złodzieje, agenci...*, s. 141–155), wielożeństwo (np. DUWM, 1819, nr 188, s. 7030), znieważenie (np. DUWM, 1820, nr 197, s. 7210), spędzenie płodu, krzywoprzysięstwo (np. DUWM, 1820, nr 198, s. 7231), nadużycia w sprawowaniu władzy urzędowej (np. DUWM, 1820, nr 213, s. 7479; nr 242, s. 7966), porzucenie własnych, małoletnich dzieci (np. DUWM, 1820, nr 213, s. 7479), samookaleczenie w celu uniknięcia służby wojskowej (np. DUWM, 1821, nr 294, s. 8942).



Wykres 2. Rodzaje przestępczości w świetle listów gończych w DUWM z lat 1816–1821³⁶

Źródło: oprac. własne.

Elementy

Wymogi prawne listów gończych formułował § 239 OKP wymagając wskazania: 1. Powodu ścigania osoby podejrzanej, oskarżonej lub zbiegłej z więzienia czy aresztu; 2. Dokładnego opisu jej głównych znamion oraz 3. Żądania zatrzymania i 4. Zapewnienia wzajemności.

W praktyce nie przestrzegano punktu czwartego³⁷. W liście gończym występowały następujące elementy:

1. Nagłówek: „List gończy”³⁸, „Obwieszczenie”³⁹, „Ogłoszenie”⁴⁰, „Uwiedomienie”⁴¹. Często go pomijano⁴².

³⁶ W badaniach pominięto listy gończe za zbiegłymi z Wojska Polskiego, uwzględniono natomiast listy gończe ponawiane.

³⁷ Z punktem czwartym nie spotkano się wśród badanych listów gończych. Próbie badawczej poddano listy gończe, które miały charakter jedynie lokalny.

³⁸ Np. DUWM, 1819, nr 172, s. 5076; 1820, nr 198, s. 7230–7231.

³⁹ Przypadki te odnotowano jako niezbyt częste – np. list gończy za: Józefem Wysocim (DUWM, 1817, nr 24, s. 277–278); Franciszkiem Kłopotowskim (DUWM, 1817, nr 50, s. 634).

⁴⁰ Np. DUWM, 1820, nr 243, s. 7995.

⁴¹ Np. DUWM, 1821, nr 252, s. 8126.

⁴² Np. list gończy za Andrzejem Sztender, DUWM, 1817, nr 24, s. 277. Najwięcej takich listów pochodziło od władz administracyjnych, np. list gończy Komisji Województwa Mazowieckiego, DUWM, 1817, nr 44, s. 549–554; nr 59, s. 744–745.

2. Komunikat władz sądowych lub administracyjnych do innych władz oraz obywateli o osobach poszukiwanych. Zaczynał się on najczęściej od zwrotu: „Zaleca”⁴³, „Wzywa Szanowną Publiczność i wszystkie Władze krajowe”⁴⁴, „Poleca”⁴⁵.

3. Dane personalne poszukiwanego, powód jego ścigania, żądanie zatrzymania oraz miejsce, do którego należy go dostarczyć w przypadku ujęcia (m.in. przed inkwizytoriat, sąd, komisarza obwodu, komisję wojewódzką)⁴⁶. Przykład listu gończego za Szczepanem i Agnieszką Rózańskimi:

„Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego Wydział Policji nr 1966. Zaleca Wóytom i Burmistrzom niemniéy Obywatelom i Mieszkańcom Woiewództwa Mazowieckiego, aby pilną baczość dawali na zbiegłych z miasta Kaźmierza Szczepana i Agnieszkę Rózańskich, o zbrodnią Zabójstwa Czerwińskiego 1go. Męża teyże Rózański przekonanych [...] w razie zaś schwytania pod przyzwoitą strażą do Kommissarza Obwodowego dostawili, dla dalszego do Sądu Policji Poprawczéy Królewsko Pruskiego Pyzdrowskiego Obwodu odesłania”⁴⁷.

⁴³ Np. DUWM, nr 10, s. 112.

⁴⁴ Np. DUWM, nr 24, s. 277.

⁴⁵ Np. DUWM, nr 35, s. 433–438.

⁴⁶ Np. „W razie ujęcia ma bydź odstawiony wprost do Sądu Policji Prostéy w Sochaczewie”, DUWM, 1818, nr 97, s. 1202; „onego w razie spostrzeżenia natychmiast przyaresztowały i do podpisanego Inkwizytoryatu pod strażą bezpieczną odstawiły”, DUWM, 1819, nr 172, s. 5076–5077; „po ujęciu sądowi naybliższemu dla odstawienia ich do Sądu Policji Poprawczéy Obwodu Warszawskiego Wydziału II oddać raczyły”, DUWM, 1821, nr 265, s. 8355.

Inne miejsca, do których należało dostarczyć osobę zatrzymaną to m.in.: Policja Miejska Miasta Kalisza, np. DUWM, 1818, nr 81, s. 1017–1018 – list gończy za J. Baranowiczem, W. Dyderskim i B. Zeygler czy biuro Prezydenta Municypalności w Warszawie, np. DUWM, 1818, nr 97, s. 1201.

W przypadku ujęcia przestępców niebezpiecznych nadmieniano, że należy ich pod wzmocnioną strażą nadzorować, np. „niejakiego Bernharda Szwaba, inaczej Hesza Meyera Nathan niżéy opisanego, iako nader niebezpiecznego zbrodniarza, na którego schwytaniu wiele zależy, wszędzie śledzili, a w razie ujęcia, pod dostateczną strażą i mocnem zabezpieczeniem od ucieczki władzom Pruskim za rewersem oddali”, DUWM, 1821, nr 260, s. 8266–8267; „nader niebezpiecznego zbrodniarza z Kraiu Wielkiego Xię. Poznańskiego zbiegłego, Jakuba Heyde rzeźnika ściśle śledzili, a w razie dostrzeżenia przytrzymali i pod pewną strażą Kommissarzowi Obwodu właściwego odesłać starali się”, DUWM, 1821, nr 268, s. 8374.

⁴⁷ DUWM, 1817, nr 10, s. 112. Podobnie „Wszelkie Cywilne i Woyskowe władze, tudzież Dominia i osoby prywatne wzywaią się niniéyszym, ażeby Ur. Mateusza Kurcewskiego, dawniéy w Zaiezierzu Powiecie Szrodzkiem, na których to dobrach żona iego Maryanna z Kołudzkich dożywocie ma zamieszkiwałego, który za dokonane oszukaństwa, do inkwizycji Kryminalnéy pociągniony [...] baczne miały oko. Królewsko Pruski Inkwizytoryat”, DUWM, 1819, nr 172, s. 5076–5077.

4. Dokładny rysopis osoby poszukiwanej⁴⁸. Zwykle poprzedzony był sformułowaniem „Opis”, czy „Rysopis”, które służyło wyeksponowaniu go w tekście⁴⁹. Zawierał on dane dotyczące: wieku ściganego (najczęściej w przybliżeniu), pochodzenia, stanu cywilnego, wyznania, języków, w jakich mówił, czy potrafił czytać i pisać oraz wyglądu. W opisie uwzględniano twarz, oczy, nos, usta, brodę, czoło, kolor i długość włosów, wzrost i budowę ciała. I tak w dalszej części listu gończego za Różańskimi czytamy:

„Primo. Szczepan Różański iest wzrostu pięć stóp, włosów ciemnych, Czoła wysokiego, Brwi ciemnych, Oczu niebieskich, Nosa pociągłego, cokolwiek zgarbionego, ma usta obszerne, spodnią wargę w środku z rowkiem, Brodę pociągłą, Podbródek takież, twarz pociągłą chudą, nogi długie, ręce chude, średniej wielkości, bez znamieniów, iest w wieku około 36 lat, Religii Katolickiey, gra na różnych Instrumentach, mówi po polsku, po niemiecku i po francusku. Secundo. Agnieszka z Koperskich primo voto Czerwińska teraznieysza Różańska, iest wzrostu stóp 4, cali 6, włosów blond, Czoła niskiego wypukłego, Brwi iak włosów na głowie blond, oczu iasno niebieskich, nosa małego okrągłego, ust małych grubych. Ma Brodę okrągłą, Podbródek pociągły, Twarz okrągłą, Postać sytą, Nogi grube, Ręce małe, na twarzy kilka drobnych brodawek, iest w wieku około 40 lat, Religii Katolickiey, mówi tylko po polsku”⁵⁰.

Za celowe uznawano opis (często bardzo szczegółowy) ubioru. Przy wymienianiu poszczególnych części garderoby podawano: kolor ubio-

⁴⁸ W omawianym okresie tylko dzięki szczegółowemu opisowi wyglądu, ubioru czy podaniu znaków szczególnych osoby poszukiwanej, możliwa była jej identyfikacja. O dokładnych opisach w XVIII-wiecznych listach gończych K. Konarski, *Warszawa w pierwszym...*, s. 279–280. O problemach identyfikacji J. Thorwald, *Stulecie detektywów*, Kraków 2009, s. 30–36 i 41–42.

⁴⁹ Podobny zabieg stosowano w listach gończych publikowanych w „Dziennikach Tygodniowych Departamentu Bydgoskiego” z 1811 r. – S. Przybyszewski, *Kilka uwag o listach gończych w „Dziennikach Tygodniowych Departamentu Bydgoskiego” z 1811 roku z perspektywy tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Prace Językoznawcze UWM*, z. IV, Olsztyn 2002, s. 73.

⁵⁰ DUWM, 1817, nr 10, s. 112. Inne przykładowe opisy osób poszukiwanych: „Konstancja Polska alias Nowicka, mieć może około 30 kilka lat, rodem iest z Szczytna, Rzymsko-Katolickiey Religii, wzrostu około 4 stóp, włosy ma czarne ostrzyżone, czoło niskie, czarne brwi, szare oczy, nos podługowaty, usta zwyczajne, podbródek kończasty, twarz pełną, postaci iest siadły, ręce i nogi ma mierne, mówi po polsku i nieco po niemiecku”, DUWM, 1819, nr 165, s. 4051–4052; „Paweł Węgier alias Balasz, iest rodem z Węgier, służył na ostatku we dworze w Taczanowie, greckiego iest wyznania, lat 50 liczy, w wroście ma 2 cale, 3 strychy, włosy brunatne długie, nizkie czoło, czarne brwi, niebieskie oczy, mały podługowaty nos, usta zwyczajne, brodę czarno zarastającą, wąsy rudawe, czarniawe zęby, podbródek zwyczajny, podługowatę chudę i brunatną iest twarzy, cery bladej, postaci zwyczajnej, mówi po węgiersku, po niemiecku, nie dokładnie po polsku”, DUWM, 1819, nr 180, s. 6003.

ru, materiał z jakiego został uszyty, określenia nowy, stary, dobry bądź przechodzony: „Woyciech Soray Antoniew [...] miał na sobie sukmanę czarną, starą, kaftan z sukna białego z guzikami żółtemi, spodnie dreliszkowe w paski, czapkę z czarnym baranem i zielonym wierzchem”⁵¹; „Józef Szwarz [...] miał spancer sukienny stary, spodnie płócienne, brudne, buty nowe ordynaryjne, kapelusz stary, chustkę szyiną, jedwabną, żółtą”; „Józef Woynarowski [...] miał: płaszcz szaraczkowy, przechodzony, kamizelkę czerwoną, sukienną, starą, chustkę na szyi kolorową, płócienną, starą, koszulę i spodnie konopne, buty stare, furażerkę sukienną, przechodzoną”⁵².

Wykorzystywano też możliwość wskazania znaków szczególnych⁵³. Poniżej zestawiamy przykłady cech, których występowanie uznano za istotne dla usprawnienia przebiegu poszukiwania zbiegów: „Opisanie Zbiegłego służącego Józefa Spadoni [...] Tenże [...] na wielkiem palcu u iednéj ręki ma znak cięty pałaszem i ten palec sam iest wykręcony”⁵⁴; „Grzegorz Szczepański [...] u prawéj ręki ma sześć palców”⁵⁵; „Jan Cichoń [...] nie wymawiał litery Ł”⁵⁶; „Zbrodniarz Franciszek Scholz [...] Na piersiach ma znaki od wrzodów”, „Zbrodniarz, wyrobnik August Toedler [...] Ma rupturę⁵⁷ i lewą nogę cokolwiek krzywą [...]”, „Zbrodniarz Gottlib Garbe [...] Na prawéj ręce znak czerwono wysztychowany J. G. Garbe 1815 r. znak serca na lewéj ręce z napisem: Pamięć Przyjacielska”⁵⁸; „Szymon Piekarski [...] w mówieniu zaiąka się”⁵⁹; „Marcin Smal

⁵¹ DUWM, 1817, nr 24, s. 274–276.

⁵² DUWM, 1817, nr 35, s. 433–438. Ubiór charakterystyczny dla osób zbiegłych z więzień lub robót publicznych podała Komisja Województwa Mazowieckiego w DUWM z 1820 r.: „Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego. [...] Ponieważ pomiędzy poszukiwaniami znajduje się wielu złoczyńców w ubiorze skarbowym z więzień lub robót publicznych zbiegłych, wypada więc mieć szczególną bacność na osoby które do Gmin przybywają lub przez nią przechodzą i są ubrani, mężczyźni: w kurtkę z sukna szarego grubego, spodnie także, koszulę z płótna konopnego z cechami np. D. K. P. w Warszawie lub W. G. J. w Warszawie i innemi, trzewiki, czapkę takiegoż sukna i może kaydany, nadto włosy na głowie nisko obcięte. Kobiety: kaftanik i spódnice z sukna także szarego grubego i koszulę z cechą iak wyżéy. Takie osoby powinny byđz natychmiast przytrzymane, w urzędzie Wóyty Gminy lub Burmistrza Miasta ściśle badane i Kommissarzowi Obwodu albo Sądowi Policji Prostéy właściwego Powiatu odesłane”, DUWM, 1820, nr 242, s. 7964.

⁵³ O znakach szczególnych w listach gończych z XVIII w., K. Konarski, Warszawa w pierwszym..., s. 280.

⁵⁴ DUWM, 1817, nr 15, s. 170–171.

⁵⁵ DUWM, 1822, nr 347, s. 10026.

⁵⁶ DUWM, 1823, nr 396, s. 11207.

⁵⁷ *Ruptura* [łac.], med. „przepuklina” [w:] *Encyklopedia popularna PWN*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2007, s. 885.

⁵⁸ DUWK, 1825, nr 8, s. 90–91.

⁵⁹ DUWK, 1825, nr 11, s. 169.

[...] u iednéy ręki ma dwa palce ucięte”⁶⁰; „Szymon Cytowicz [...] na obu rękach ma brodawki na powierzchni palców i dłoni, a na piszczelowy kości u prawy nogi bliźnę małą od przecięcia siekierą [...]”, „Felix Szultz [...] u nosa nozdrze na pół wygnięte, na iedno oko dość ślepy”⁶¹.

Wskazywano też miejscowość, datę, podpis zamieszczającego. Wymienione elementy należy uznać za podstawowe, choć nie zawsze wszystkie występowały⁶².

Zdarzało się, że w liście gończym dodawano jeszcze inne informacje, m.in.: o nagrodzie, np.: „Wzywa się przeto Szanowną Publiczność, nie mniéy Wszelkie Władze, mianowicie Dominia i Wóytów Gmin aby na wyż Opisanego Winowaycę baczne miały Oko, gdziekolwiek zaś ten spostrzeżonym by bydz mógł, iżby natychmiast aresztowanym i do naybliższéy Władzy dostawionym został i Klasztor Błoński o tém uwiadomiony był, którego przełożony za wskazanie winowaycy i wołu skradzionego Zł. 36 nagrody przyrzeka”⁶³, o rzeczach odebranych⁶⁴ czy też skradzionych⁶⁵. Przedmioty odebrane wymieniano, opisywano oraz wskazywano termin i miejsce, w których właściciel mógł je odebrać. Ponadto dodawano zastrzeżenie na wypadek nie zgłoszenia się nikogo, np.: „Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego. Zaleca Wóytom i Burmistrzom niemniéy Obywatelom i Mieszkańcom Woiewództwa Mazow. aby na Zbrodniarzy opisem poniżey obiętych, z mieysc dopełnionego występku zbiegłych pilną dawali baczność. [...] Przytém wzywa Właściciela poniżey wyrażonych rzeczy, a odebranych jednemu z tych zbrodniarzy, iżby z dowodami Własności po odbiór w oznaczonym czasie i mieyscu się stawił. [...] Opis zbiegłych: [...] Woyciech Kołakowski, wzrostu dobrego, oczów piwnych, włosów ciemno blond [...] przy schwytaniu

⁶⁰ DUWK, 1830, nr 15, s. 557.

⁶¹ DUWK, 1830, nr 20, s. 790.

⁶² W niektórych listach gończych nie zawarto opisu ubioru poszukiwanego (np. „Ubiór, w iakim zbiegli niewiadomy”, DUWM, 1817, nr 10, s. 112) czy znaków szczególnych (np. DUWM, 1819, nr 187, s. 7011).

Zatem do składników koniecznych omawianych listów gończych należało: 1. Wskazanie nadawcy i odbiorcy, 2. Formuła o ściganiu i ujęciu osoby poszukiwanej, 3. Miejsce jej dostarczenia, 4. Opis przestępcy (nazwisko, względnie cecha charakterystyczna wyglądu czy wykonywany zawód), 5. Podpis, miejsce, data – tak już S. Przybyszewski, *Kilka uwag...*, s. 81.

⁶³ DUWM, 1817, nr 24, s. 277–278. Podobnie DUWM, 1818, nr 100, s. 1234.

⁶⁴ Zob. P. Kamińska, *Obwieszczenie administracyjne o rzeczach znalezionych lub odebranych w świetle praktyki urzędniczej w Królestwie Polskim w latach 1816–1830*, [w:] *Dzieje Biurokracji*, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, t. VI, Lublin 2016, s. 304. Informacje o rzeczach odebranych podawano przede wszystkim w obwieszczeniach, np. DUWM, 1817, nr 17, s. 193; 1819, nr 147, s. 1916–1917.

⁶⁵ W praktyce spotykamy się także z zawiadomieniami o rzeczach skradzionych, np. DUWM, 1817, nr 19, s. 224; 1819, nr 164, s. 4037.

poprzedniczym onego odebrane zostały następujące rzeczy i te w depozycie Sądu wyż namienionego znajdują się: chustka na dnie różowym, tyftkowa duża, fartuch rąbkowy, koszula z kołnierzem dużym żydowska, fartuch biały perkalowy, koszula kobieca żydowska, fartuch kartonowy, pończoch par trzy, serweta, zegarek, łyżeczek srebrnych od kawy trzy, nożów z widelcami par trzy, gwiazd od czapek żydowskich 4, sygnecik złoty z oczkiem, zausznik żydowskich sztuk pięć, pieniędzy różnego gatunku sztuk 38. Ktoby przeto właścicielem takowych bydź się mienił, ma się w przeciągu 5ciu niedziel do Sądu Policji Poprawczéj Wydziału Siedleckiego zgłosić i po udowodnieniu własności takowe odebrać; w przypadku zaś nie zgłoszenia się właściciela, w przeciągu powyższego czasu, z rzeczami takowymi podług prawa postąpiono będzie”⁶⁶.

W opisie rzeczy skradzionych wyliczano je oraz podawano takie ich cechy, jak: wielkość, wartość czy materiał, z którego zostały wykonane. Przykład listu gończego za wspomnianym już służącym Józefem Spadoni: „Skradł następujące klejnoty i srebra: 1. Wielki brylantowy krzyż, składający się z czterech długich, wielkich brylantów i iednego owalnego wielkiego Solitera w środku, wszystkie te kamienie są bez skazy. Ten krzyż jest ajour w złoto oprawny i wisi na złotym tak zwanym Maltańskim łańcuszku. Wartość iego wynosi na 36000 fl. W. W. 2. Brylantowy grzebień składający się z 5 nierównych, wielkich i 6 lub więcéy małych brylantów, między kamieniami ozdobiono go w złoty filigran, ząbki są z naylepszego złota. 3. Łańcuch Wenecki z naylepszego złota 9 łokci długości, na tym wisi lorgonetka w złoto oprawna, nożyczki z złotą rękoiscią, w złotym na formę nożyczek zrobionym futeraliku, który jest zielono emaliowany. 4. Łyżek srebrnych 12 ze znakiem J. S. i iedną wielką kochlę ze znakiem J. C., średnią płaską puszkę od pomady srebrną, tudzież nieco mniejszą puszkę i srebrny imbryczek do kawy z małych gatunków. 5. Srebrny talerz wielki bez znaku, staréj formy. 6. Narzędzie do pisania z tacką i dzwonkiem, wszystkie sztuki są srebrne bez znaku. 7. Srebrne złamane nożyczki, wiele małych srebrnych drobiazgów, złamaną długą łyżkę, niemniéy około 400 fl. W. W., między któremi znajdują się 300 fl. sztuka po 20 fl. W. W.”⁶⁷

W końcu zdarzały się ostrzeżenia: „Kommissya Woiewództwa Mazowieckiego. Poleca Kommissarzom Obwodowym, Wóytom i Burmistrzom, niemniéy obywatelom i mieszkańcom Woiewództwa Mazowieckiego, aby Jana Chmielewskiego Emigranta z kraiu Austryackiego [...] który z dnia 19 na 20 Marca r. b. dopuścił się zabójstwa na Osobie Macieja Matyszka, iego żonie i synu [...] podług opisu niżej wyrażonego śledzili

⁶⁶ DUWM, 1817, nr 8, s. 91–92. Podobnie DUWM, 1820, nr 198, s. 7230–7231.

⁶⁷ DUWM, 1817, nr 15, s. 170–171; 1819, nr 168, s. 5011–5012.

[...] W końcu dodać się jeszcze to, że passport jego drukowany na którym jest Kommissarz Obwodu Hrubieszowskiego Lubowicki podpisany, poniżej na tymże samym Remigiusz Kalinowski zastępca Wójt Gminy Udrycze. W Warszawie dnia 9 Kwietnia 1818 roku”⁶⁸; „Sąd Policji Poprawczy Wydziału Zamoyskiego. Ma honor zawiadomić Publiczność, iż w mieście Łęczny przez nieznanego z nazwiska żyda wpuszczone zostały w kurs fałszywe dwuzłotówki polskie pod rokiem 1818 i 1819 bite, z cyny odlane i nayałtwiwy od prawdziwych rozróżnić się daiące, których sztuk ośm osoby oszukane w mieyscowym Urzędzie złożyły”⁶⁹.

Podsumowanie

Z przebadanej praktyki wynika, że mimo wszelkich starań władz sądowych i administracyjnych listy gończe były mało skuteczne. Świadczy o tym częste ich wznawianie. Przyczyną była m.in. niewłaściwa forma przekazu informacji do społeczeństwa. Wiadomość o poszukiwaniu osoby zbiegłej nie była publikowana z dnia na dzień (praktyka pokazuje, że najszybciej mogło to nastąpić dopiero po upływie pięciu dni od nadesłania jej do redakcji DUWM). Ponadto problem stanowił wysoki poziom analfabetyzmu adresatów⁷⁰, skoro identyfikacja osoby poszukiwanej opierała się przede wszystkim na jej opisie, podanym w formie pisemnej. W celu poprawy skuteczności tych poszukiwań Komisja Województwa Mazowieckiego w 1817 r. wydała zarządzenie mobilizujące władze administracyjne do publikacji informacji o prowadzonych śledztwach w dziennikach urzędowych wojewódzkich oraz do sporządzania z nich sprawozdań⁷¹.

⁶⁸ DUWM, 1818, nr 97, s. 1195–1196.

⁶⁹ DUWK, 1825, nr 1, s. 10.

⁷⁰ Zob. D. Kałwa, *Polska doby rozbiorów i międzywojenna*, [w:] *Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. Chwalba, Warszawa 2005, s. 231.

⁷¹ Zgodnie z zarządzeniem Komisji Województwa Mazowieckiego z 1817 r.: „W nakazanych śledztwach Ludzi zbiegłych z więzień publicznych lub podejrzanych albo obwinionych o przestępstwa, które w przeszłych Dziennikach Departamentu Warszawskiego Burmistrzom Miast, Wójtom Gmin i wszelkim Zwierzchnościom Mieyscowym były zalecone i później w wydawac się mających Dziennikach Woiewódzkich umieszczone zostaną: niedosyć jest, że takowe Dzienniki Władzom mieyscowym były, albo będą wręczone, przez expedyowanie ich od Podprefektów albo Kommissarzy Obwodowych, należy ieszcze dopilnować i dopomnieć się tym Władzom Naczelnym od podwładnych sobie, raportu dokładnego, że śledztwo to istotnie wykonane było nieodwłocznie i iaki skutek z takiego nastąpił i do raportu dowody śledztwa aby przyłączone były – Kommiss-

Bibliografia

Źródła drukowane

- „Dziennik Powszechny Krajowy” 1829, nr 270.
„Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego” 1825 i 1830.
„Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego” 1816–1823.
„Gazeta Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1825, nr 74.
„Gazeta Warszawska” 1796, nr 21.
„Gazeta Warszawska” 1796, nr 24.
„Gazeta Warszawska” 1796, nr 26.
„Gazeta Warszawska” 1825, nr 170.

Opracowania

- Heylman A., *O sądownictwie w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1834.
Janicka D., *Recepcja sądownictwa pruskiego w dziewiętnastowiecznym Toruniu*, [w:] *Regnare, Gubernare, Administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, *Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Kraków 2012.
Kaczorowski B. (red.), *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 2007.
Kałwa D., *Polska doby rozbiorów i międzywojenna*, [w:] *Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. Chwalba, Warszawa 2005.
Kamińska P., *Obwieszczenie administracyjne o rzeczach znalezionych lub odebranych w świetle praktyki urzędniczej w Królestwie Polskim w latach 1816–1830*, [w:] *Dzieje Biurokracji*, red. T. Bykova, A. Górak, G. Smyk, t. VI, Lublin 2016.
Karpińska M., *Złodzieje, agenci, policyjni strażnicy... Przestępstwa pospolite w Warszawie 1815–1830*, Warszawa 1999.
Konarski K., *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970.
Koszyk M., *Cechy ludzkiej fizjonomii na podstawie listów gończych Księgi Cyrkułu Sandeckiego z lat 1782–1785*, [w:] *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica*, red. L. Bednarczuk, E. Stachurski, T. Szymański, nr 2, Kraków 2004.
Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. III, cz. I, *Po rozbiorach*, Lwów 1920.
Małkowski K., *Przepisy postępowania sądowego w sprawach karnych*, Warszawa 1865.
Okolski A., *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskiem*, t. II, Warszawa 1882.
Przybyszewski S., *Kilka uwag o listach gończych w „Dziennikach Tygodniowych Departamentu Bydgoskiego” z 1811 roku z perspektywy tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Prace Językoznawcze UWM*, z. IV, Olsztyn 2002.
Przybyszewski S., *O poradach w pismach urzędowych z początku XIX wieku*, [w:] *Prace Językoznawcze UWM*, z. VII, Olsztyn 2005.
Staszkiewicz Z., [w:] *Historia Państwa i Prawa Polski*, red. J. Bardach, t. III, Warszawa 1981.
Thorwald J., *Stulecie detektywów*, Kraków 2009.

sya Woiewódzka ściśle zachowanie tego przepisu Kommissarzom Obwodowym zaleca. W Warszawie dnia 14 Stycznia 1817”; DUWM, 1817, nr 10, s. 110–111.